

IMPRESSIE

Nieuwsbrief van het Katholiek
Documentatie Centrum

Nr. 13
2013

Radboud Universiteit Nijmegen

TEN GELEIDE

Wederom kunnen wij u vóór Kerstmis een nummer van *Impressie* brengen. Naast de vaste rubrieken – aanwinsten, berichten en fotoraadsels – vindt u in dit nummer drie artikelen. Lodewijk Winkeler beschrijft de discussie in de Katholieke Keurraad over het populaire kinderboek *De Doopkaars*. Het is een fragment uit een lezing die hij gehouden heeft bij het bezoek dat de Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur ons heeft gebracht. De lezing in zijn geheel kunt u op onze website vinden.

Naar aanleiding van dit bezoek hebben we een kleine tentoonstelling “Voor het Roomse kind het Roomse boek”, motto van de Keurraad, samengesteld waarin we het werk van de Rooms Katholieke Keurraad laten zien door middel van kinderboeken en bijbehorende recensies. Voor verdere informatie zie pagina 18 in dit nummer.

Theo Salemink vertelt u het verhaal over de sociale geschiedenis van pachtboeren in de Achterhoek en de Liemers in de afgelopen vier eeuwen gezien in de spiegel van één familie, de familie Salemink.

Arthur Bruls beschrijft naar aanleiding van één van zijn projecten, het ontsluiten van de collectie fotoalbums, het leven van een kleine

gemeenschap van Nederlandse karmelietessen die tussen 1939 en 1983 in Hafnarfjörður op IJsland woonden.

De feestdagen komen nu met rasse schreden dichterbij. De redactie wenst u namens alle KDC-medewerkers een Zelig Kerstfeest, mooie feestdagen en een voorspoedig 2014 toe.

De redactie
December 2013

SLAP GEKWIJL

Het kinderboek *De Doopkaars* in de Keurraad voor Roomsche Jeugdlectuur

In 1924 richtten twee fraters van Tilburg de Keurraad voor Roomsche Jeugdlectuur op. Zij wilden daarmee uitgevers, boekverkopers en ouders behulpzaam zijn bij hun keuze voor verantwoorde lectuur voor de kinderen. Dat dit in de praktijk soms neerkwam op halve censuur was dus onbedoeld, maar als een boek eenmaal was afgekeurd, kon de uitgever de verkoop ervan wel vergeten. Soms werd een boek dan ook op aandringen van uitgever of auteur alsnog aan een of meer andere

recensenten voorgelegd, soms ook nam een buitenstaander de Keurraad-recensie onder vuur.

Het laatste was het geval met het boek *De Doopkaars*, geschreven onder het pseudoniem Moeder Everma door van C.L. Kleverlaan-Grolman. Het verhaal was oorspronkelijk drie jaar lang in afleveringen in een jeugdtijdschrift verschenen en had een grote respons gekregen. Uitgeverij Gottmer gaf het feuilleton in 1954 als boek uit. Centraal in dit boek staat de karakterontwikkeling van een blinde jongen in een gezin, en zijn oudere zus die, aldus de recensent, “ook alle problemen van jong meisje [beleeft], ook in de jaren dat de liefde ontluikt en hier vooral weet de autrice op eminente wijze deze problemen op echt katholieke wijze op te vangen”. Voeg daarbij twee sterfscènes, en “zelden kregen wij”, aldus recensent frater Martinio Fritschy, “een zo in-katholiek en tegelijk eerlijk en ‘echt’ verhaal onder ogen”.

Om een of andere niet te achterhalen reden liet de Keurraad het boek eind januari opnieuw recenseren door ene Albert Vermeij. Die leverde zijn recensie vrijwel per kerende post in. Ook hij was enthousiast: “Veel jongeren zullen iets van zichzelf terugvinden. De wijze waarop de jeugdproblemen worden opgelost en de spanning die het hele verhaal beheerst, maken het boek tot een zeer waardevolle aanwinst voor de

In De Doopkaars kijkt de moeder van de blinde hoofdpersoon bij een bezoek aan het blindeninstituut gefascineerd naar een blinde fluitspeler. Zou het F. van Meerendonk, een bewoner van instituut Henricus, zijn geweest? KDC 6a3354

jeugdromans". Toch heeft Vermeij ook lichte aarzelingen. Enkele inconsequenties in de karakters, een neiging naar het sentimentele hier en daar – maar "toch wel voldoende beheerst". De recensie verscheen in maart in de *IDIL-Gids*.

Twee maanden later ontving de Keurraad een brief op poten van pater redemptorist Hans Helmer. Een goed boek? Geen sprake van. "Hier moet een misverstand in het spel zijn! Het boek is wel zo uitgesproken slap van inhoud en stijl, zo ouderwets van opvatting op alle gebied, dat

ik het liever op de Index geplaatst zag". Volgt een opsomming van de onechtheid van verschillende situaties en gebeurtenissen, en hij maakt vervolgens de schrijfstijl belachelijk. "Hoe kan de Keurraad", zo eindigt hij, "zulk slap gekwijn een uiterst zeldzaam natuurtalent vinden en menen dat dit de jeugd recht in het hart grijpt? Is er something rotten in die Keurraad?" Je zou verwachten dat hier een jonge, onbesuisde pater aan het woord was. Hij had een nogal wild taalgebruik. Maar het gaat hier om pater H.C.M. Helmer (1898-1981), die toen al 57

jaar was. Niettemin, als ik de Keurraad was geweest, had ik deze brief onbeantwoord terzijde gelegd. Het ging hier tenslotte om de boekuitgave van een bijzonder populair feuilleton. Maar we schrijven 1955, en een pater was toen nog een autoriteit. Dus kreeg recensent Vermeij diens brief toegezonden ("gaarne retour") met de vraag: "Vindt u het nuttig dat we *De Doopkaars* nog eens laten

H.C.M. Helmer C.ss.r.

beoordelen, en zo ja – wilt U ons Uw exemplaar dan even uitlenen?". De Keurraad kreeg een week later een brief van maar liefst vijf kantjes terug. Vermeij was zich eerst rot geschrokken, vervolgens verontwaardigd, en ging nu punt voor punt in op de aantijgingen van Helmer – tussendoor de Keurraad-redactie

verwijtend dat zij juist zijn kritische noten hadden weggelaten en zijn lof daarentegen hadden versterkt. "Ik vrees", zo concludeert hij, "dat Pater Helmer het contact met de jeugd een beetje heeft verloren", en: "Ik maak me sterk op deze manier van elk boek een beroerde recensie te kunnen geven". In een post scriptum vermeldde Vermeij nog over de affaire te hebben gesproken met frater Martinio Fritschy, toen voorzitter van

de Keurraad.

Er kwam geen nieuwe recensie. Maar er kwam wel een 'Open brief aan de weleerwaarde pater H.C.M. Helmer C.ssR' van drie kantjes, geschreven door de door de wol geverfde Fritschy. In ongekennde bewoordingen brandde hij de brief van Helmer totaal af. Nadat hij Helmer er op had gewezen dat de feuilleton al vanaf begin jaren vijftig was verschenen, vervolgde hij cynisch: "Wat is het spijtig dat wij uw critiek eerst na een jaar of vijf mochten ontvangen, voor hoeveel misleiding had deze ons anders kunnen behoeden. ... Uw tijdige reactie had ons kunnen behoeden voor de misleidende waarde van een drie jaar lang ononderbroken stroom van dankbetuigingen, lofprijzingen, verzoeken om méér. ... We hadden dan natuurlijk ook gezien dat ons publiceren tenslotte maar een lafhartig nalopen was van de wansmaak van die honderden jongens en meisjes die telkens maar weer opnieuw hun bewondering voor Moeder Everma's verhaal op papier trachtten uit te drukken".

Zo ging frater Fritschy nog een poosje door, om aan het slot vast te stellen dat hij zich er van bewust was dat zijn werk voor de Keurraad nooit 100% zou zijn. "Maar wees overtuigd dat ik met uw hulp toch, ondanks mijn leeftijd, nog wel iets worden wil."

Lodewijk Winkeler

DOOR HET OOG VAN DE TIJD

Familiëgeschiedenis, lokale archieven en de grote wereld

Op de rand van een langgerekt afscheid van de Universiteit van Tilburg ben ik, samen met mijn broer Leo Salemink, begonnen met een biografisch project. Het betreft een sociale geschiedschrijving van mijn eigen familie. Het begon twee jaar geleden als een hommage aan mijn overleden vader Bernard Salemink en aan mijn moeder Mina Scholten. Dit kleine, particuliere project groeide onder onze handen uit tot een boek over de sociale geschiedenis van pachtboeren in de Achterhoek/Liemers in de afgelopen

vier eeuwen, gezien in de spiegel van één familie. Een wonderbaarlijke geschiedenis. Onze zoektocht bracht ons in vele archieven. Archieven van pachtheren, gemeentes, kerkelijke archieven, archieven van notarissen en het Pruisische leger. Dit project zou je zowel een integrale vorm van geschiedschrijving kunnen noemen, naar een woord van Jan Romein, als ook een emancipatieve vorm van geschiedschrijving. De geschiedenis, die het lot van concrete individuen aan de onderkant van de samenleving beschrijft – leve Marx! -, geeft beslist een aparte kijk op de grote geschiedenis van helden en heiligen, van bestuurders, instituten en denkers, van pausen en theologen. Een paar ambachtelijke observaties,

Coöperatieve Stoomzuivelfabriek "Hameland" te Gendringen. KDC 1a30368

*De Mauritiuskerk in Silvolde.
KDC 1b21367*

misschien ook van belang voor kerkhistorici en sympathisanten van het Katholiek Documentatie Centrum, wil ik hier aanstippen.

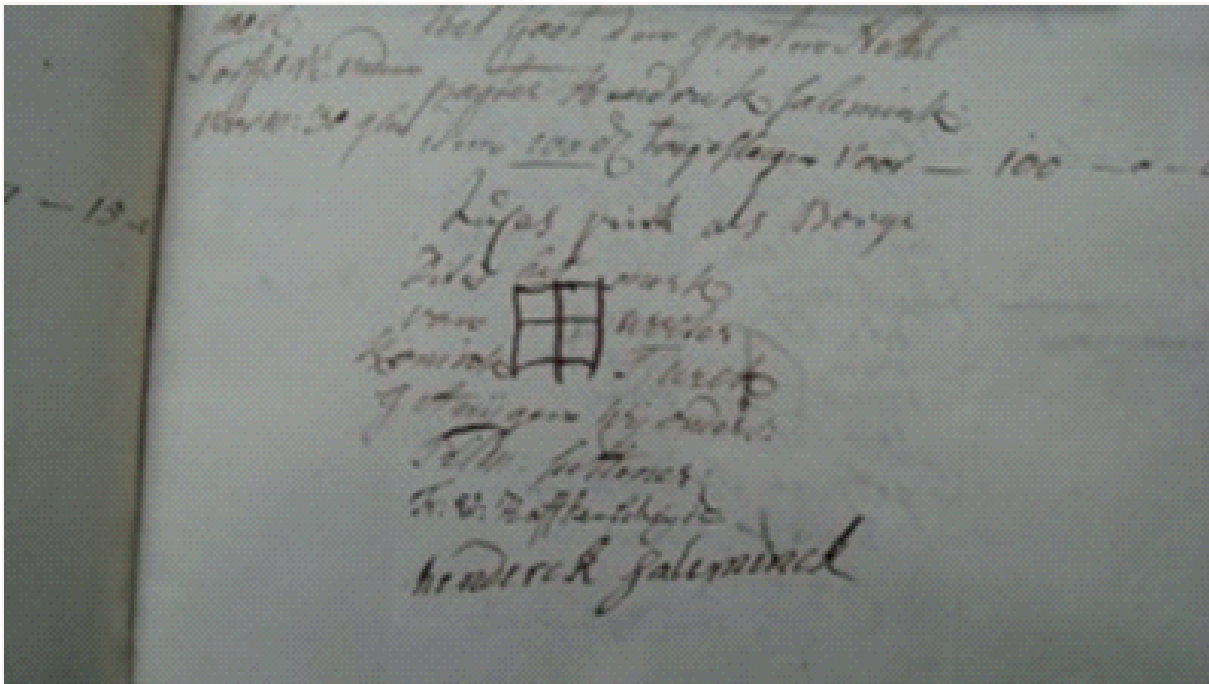
Tegen de Randstad

De geschiedschrijving van Nederland heeft een sterk randstedelijk karakter gekregen met als hoogtepunt die in geuren en kleuren beschreven Gouden Eeuw. Oost- en Zuid-Nederland hangen er vaak maar wat bij. Hoe anders blijkt de werkelijkheid als men zich gaat verdiepen in

het leven van de kleine boer in de Achterhoek, bijvoorbeeld van een familie gedurende vier eeuwen en tien generaties. Het is een geschiedenis die anders verloopt dan in Holland, die ook een andere kleur en toon heeft. Niet dromen over 'de Grote Vooruitgang' maar 'overleven op het zand' en steeds op zoek naar 'een beter bestaan' te midden van oorlogvoerende partijen, veeziektes en misoogsten. Een geschiedenis die laat zien hoe kleine mensen hun leven 'door het oog van de tijd' duwden. Een geschiedenis die niet overstroomt van bronnen, al is er veel meer dan men zou verwachten overgeleverd, ook over het persoonlijke leven van de kleine boer. De inrichting van zijn boerderij, de talloze regelingen rond zijn kinderen, de volksdevotie, de verbouw van producten en zelfs hun reactie op de 'grote geschiedenis' van bijvoorbeeld Napoleon en Hitler is te reconstrueren. Soms fragmentarisch; maar ook analfabete boeren reageerden en handelden, met of zonder gezond boerenverstand. Dan komt een andere beschaving in beeld, een 'ander Nederland'.

Alleswetende 'mannetjes'

Als je je richt op de lokale geschiedenis, in dit geval van een 'vergeten gebied van Nederland' tussen Liemers en Achterhoek, nog geen 15 kilometer in doorsnee, ontdek je een fijnmazig netwerk van mensen die met die geschiedenis bezig zijn en

Uit het pachtboek van Huize Bergh 1754. Sommigen ondertekenen met een getekend 'handmerk'. Voorvader Henderek Saleminck schrijft al wel zijn eigen naam. Zijn kleinzoon Derck is vijftig jaar later in de Bataafse tijd weer analfabeet.

tallose losse, verspreide bronnen in allerlei lokale archieven. Het meeste materiaal is nu bij elkaar gebracht in het Erfgoed Centrum Achterhoek en Liemers (ECAL) in Doetinchem, en het Gelders Archief in Arnhem. Een schat aan bronnen over kleine dorpen als Netterden, Silvolde, Ulft, Gendringen, 's Heerenberg, Didam en Doetinchem. Daarachter verschijnt een groot netwerk van lokale oudheidkundige verenigingen, met eigen bladen en publicaties en grote aantallen vrijwilligers die als 'amateurs' hoogwaardige bronnenverzameling plegen. Dat ontsnapt vaak aan de aandacht van de professionele historici aan de universiteiten. Dwars daar doorheen tekent zich nog een andere groep

mensen af. Oude 'mannetjes' vaak, oude schoolmeesters. In ons geval: Johan te Boekhorst, Benny Kroesen, Karel Migchelbrink, Fritz Stege, Theo Willemsen, Frans Winkels. Mannen die een ongekennde kennis van en bronnenverzameling over de lokale geschiedenis opgebouwd hebben, bijvoorbeeld over de geschiedenis van alle boerderijen in Silvolde, de plaats waar de familie Saleminck gedurende anderhalve eeuw woonde.

Over de grens

Dit 'vergeten gebied' van Nederland, ver weg van de Hollandse Republiek en later natiestaat, kende vloeiende, doorlaatbare grenzen. Knechten en meiden gingen over de grens werken in wat eerst Pruisen en later

Duitsland was. Men trouwde daar, stierf daar, kwam weer terug. De lokale archieven en archivariissen en 'mannelijkes' aan de andere kant van de grens, in Isselburg, Bocholt en Emmerich vormden een schitterende bron van informatie. Soms moesten de zonen in Pruisische dienst, omdat ze toevallig even in Pruisen woonden, tien kilometer over de grens, zoals onze voorvader Derck Saleminck in 1819. En dan voert de zoektocht

Onderzoek tussen de vergeelde documenten in het Gelders Archief in Arnhem

naar bronnen tot in Berlijn. En soms waren de pachtboerderijen bezit van Duitse pachtheren. In ons geval van de vorsten van Hohenzoller-Sigmaringen, bestuurd vanuit Huize Bergh in 's Heerenberg. Een groots archief over het wel en wee van de pachters en de omgang van de 'heren' met pachters verbergt zich in het Muntgebouw aldaar. Een ongekend rijk archief voor de geschiedschrijving van pachtboeren op het zand in de Achterhoek. En vaak is bij deze kleine

archieven mensenkennis aan de kant van de onderzoeker belangrijker dan professionele vaardigheden met computer en internet.

Relativering van kerkgeschiedenis

Deze familie van pachtboeren, de Saleminken dus, was sinds 1600 vroom en katholiek, al heeft er een protestantste tak bestaan. Veel sporen liepen dan ook via de doopregisters en parochiearchieven. Er bestaat in de literatuur een gangbaar beeld over de tijd van de katholieke schuilkerk, onder boeren eerder schuurkerken, over de eerste emancipatie in de Bataafse Republiek en de tweede emancipatie na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 en over de opbouw van een grote, gesloten zuil naast en tegenover andere zuilen. Gesloten subculturen, dat is het beeld onder historici. Maar op het lokale vlak van pachtboeren in kleine dorpen ziet die geschiedenis er vaak iets anders uit. Geen gesloten subculturen. Wel of niet katholiek, was eerder een keuze van buitenaf opgedrongen. De opbouw van een zuil was in die dorpen vaak ook afhankelijk van het enthousiasme van de pastoor, zoals in Silvolde pastoor Bleumers, die al midden in de negentiende eeuw begon met katholiek onderwijs, terwijl in Varsselder, waar onze vader en moeder geboren werden, pas in het Interbellum een katholieke school gesticht werd. Er waren grote

Propagandawagens van de KAB en muziekcorps Sint Jozef uit Didam tijdens een ledenwerfactie in de Liemers, 1955. KDC 1a4800

verschillen tussen de afzonderlijke dorpen, ook conflicten vaak. In Didam werd er in de Bataafse tijd zelfs fysiek gevochten tussen katholieken die voor de Bataafse republiek waren en katholieken die de pastoor wilden volgen, met aanslagen en al. Maar bovenal werd zichtbaar dat de confessionele verdeeldheid en verschillen, hoezeer ook tot uiting komend in Mariadevotie, tridentijnse liturgie en ultramontaanse hiërarchisering, voor boeren op het alledaagse vlak van secundair belang was. Ze waren natuurlijk katholiek en vroom, gingen trouw naar de schuurkerk, later waterstaatskerk en neogothische kerk, maar ze waren tegelijk afhankelijk van en verbonden

met de boeren in de buurt, de naobers. Beter een goede buur, dan een verre katholiek. Want de koeien moeten wel gemolken worden. En dan dringt zich nog een andere vraag op. Hoe vroom ook, luisterden ze altijd naar het verre woord van de bisschop? Een interessant terrein van onderzoek. Bijvoorbeeld: gaven de katholieke boeren in Achterhoek/Liemers gehoor aan het publieke protest van aartsbisschop Jan de Jong in de zomer van 1942 tegen de deportatie van de joden in Nederland? Namen ze joodse onderduikers op? Of was hun eigen strijd van 'overleven op het zand' dichterbij dan het verre, principiële woord van de bisschop? Opnieuw een belangrijk onderzoek

De RK Muziekvereniging uit Didam loopt mee in een optocht bij de viering het vijftigjarig bestaan van de KAB-Arnhem. Op een spandoek staat geschreven: "Vakantietoelage voor alle werkers". KDC 3c11643

naar de spanning tussen landelijke en lokale geschiedschrijving.

In deze lange periode van pachtboeren op het zand, in de tijd vóór kunstmest, machines en ABTB, waren de marges voor overleven smal. De natuur kon tegen zitten, maar ook de pachtheer, de Haagse politiek, of de Spaanse, staatse of Napoleontische soldaten, of later de Haagse heren die een liberalisering van de landbouwmarkt doorvoerden (landbouwcrisis 1880-1890) of de kleine boeren onbeschermd lieten in de crisis van de jaren dertig. In een tijd van overleven is de solidariteit of strijd van en tussen boeren primair, het geloof kwam daarna. Goede pastoors wisten dat, theologen niet. En tegelijk laat zo'n onderzoek naar vier eeuwen geschiedenis van katholieke pachtboeren zien hoe diep

de typisch katholieke vroomheid van die tijd, bijvoorbeeld de Mariadevotie, binnengedrongen was binnen de identiteit van met name katholieke boerinnen. En dan ineens, na vier eeuwen, veegt één decennium, de jaren zestig van de vorige eeuw, heel dit culturele kapitaal weg. Boeren worden bio-industriëlen, boerenkinderen krijgen burgerlijke beroepen, ze gaan in de stad wonen, Maria maakt plaats voor Rudolf Steiner of Karl Marx, de kerk speelt enkel nog een rol in de marge.

Theo Salemink

Salemink & Salemink, *De Boer en de Vlinder. Achterhoeks familie-epos*, verschijnt zomer 2014

OPZEGGEN

Voor het slapen gaan werd er bij ons thuis gebeden, knietjes op de ruwe kokosmat. Drie Onze Vaders en drie Weesgegroetjes. Het tempo was hoog en de verstaanbaarheid slecht. 'Nututootamen': nu en in het uur van onze dood, amen. Maar de godvruchtige onderneming werd door mijn moeder steevast ingeleid met de woorden: "wij bidden nu drie Onze Vaders en drie Weesgegroetjes". De hele reeks onverstaanbare klanken werd door ons wel degelijk als gebed beschouwd, en uit korte pauzes was af te leiden dat het zelfs om zes gebeden ging. Maar wij leven nu in een no nonsense-tijd, en de dingen worden bij hun naam genoemd. Zo las ik onlangs in een mij dierbaar religieus opinieblad, in een reportage over de CDA-fractie in de Tweede Kamer, dat de fractievergadering werd geopend met 'het opzeggen van het Onze Vader'. Uiteraard ben ik buitengewoon teleurgesteld in de redactie. Die had deze taalkundige blunder natuurlijk moeten corrigeren. En als het geen blunder was, maar werkelijkheid – nututootamen – dan had de redactie dit met de mantel der christelijke

naastenliefde moeten bedekken en er alsnog 'bidden' van moeten maken.

Zal ik dan toch maar mijn abonnement opzeggen? Nee, het blad is mij te lief. Maar als plaatsvervangende boetedoening zal ik vanavond op de kokosmat bij de voordeur op mijn blote knieën drie maal de tafel van zes en driemaal de tafel van acht bidden.

Wiek

Drie weesgegroetjes. KDC 1a67801

VASTGEVROREN OP IJSLAND

In het KDC bevindt zich een aantal fotoalbums over het leven in een kleine gemeenschap van Nederlandse karmelietessen, contemplatieve slotzusters, die tussen 1939 en 1983 in het plaatsje Hafnarfjordur op IJsland in een klooster woonden. In het archief bevindt zich ook een geluidsopname van een gesprek dat de KomMissie Memoires met een drietal zusters die in de karmel van Hafnarfjordur gewoond hadden, voerde. Geschiedenisverhalen zijn nog vaak de verhalen van mannen in het centrum van de macht en zo leren we die verhalen ook vertellen. Hoe vertel je eigenlijk het verhaal van een groep vrouwen die zich in één van de

meest perifere streken van Europa, in een land waar nauwelijks mensen woonden voor wie hun katholieke geloof relevant was, meer dan veertig jaar lang als contemplatieve slotzuster leefden?

De ongeschoeiden die het klooster in IJsland bewoonden behoorden tot de orde van de Ongeschoeide Karmelietessen, een orde van slotzusters. Wie eenmaal toetrad tot de orde, mocht het klooster in principe niet meer verlaten. Ze mochten wel bezoek ontvangen, maar daar konden ze alleen maar vanachter een tralievenster mee praten. Elke leek mocht naar de mis gaan in de kloosterkerk, maar de zusters zaten ook daar, onzichtbaar voor de leken, achter tralies. In de kloosters mochten maximaal eenentwintig

Karmelietessen op de bouwplaats van het klooster in Hafnarfjordur. KDC 3c9830

zusters en novices wonen. Als er voldoende nieuwe aanwas bestond, moest de orde doorlopend nieuwe kloosters of karmels, zoals de karmelietenkloosters ook wel genoemd worden, stichten. In 1920 stichtte een groep zusters die afkomstig waren uit de karmel van Den Bosch een nieuw klooster in Schiedam. Dat klooster verhuisde in 1931 naar Egmond. Omdat ook daar het aantal zusters gestaag bleef groeien deed zich de gelegenheid voor om weer een klooster te stichten. Waarom besloten de zusters om dat nieuwe klooster in IJsland te stichten? Eind negentiende eeuw kregen katholieken weer toestemming om zich in IJsland, waar het Lutheranisme staatsgodsdienst was, te vestigen. Nederlandse montfortanen probeerden er met weinig succes IJslanders tot het katholieke geloof te bekeren. Kardinaal Van Rossum, de man die in 1918 tot prefect van de Propaganda Fide (Congregatie voor de voortplanting van het geloof) was benoemd, ontwikkelde een grote belangstelling voor de bekering van de Lutheranen in Scandinavië. De kardinaal adviseerde de overste van de montfortanen in IJsland om in dat land een contemplatief klooster te stichten, de zusters zouden de missie kunnen helpen door te bidden voor bekering van het IJslandse volk. Omdat er in Nederland niet zoveel contemplatieve ordes waren, zal het niet lang geduurd hebben eer de

Mère Elisabeth betreedt de boot naar IJsland. KDC 3c9824

overste in contact kwam met moeder Elisabeth, de moeder-overste van de karmel van Egmond. Die wilde al langer een nieuw klooster stichten. In eerste instantie hield ze het plan geheim voor haar medezusters. Die wisten bijvoorbeeld van niets toen er speciaal voor hun een film over IJsland werd getoond, die ze als goede karmellietessen weliswaar alleen vanachter de tralies mochten bekijken. Maar al snel wisten steeds meer zusters -de discipline was blijkbaar toch niet zo strak en compleet- van het plan om een nieuw

In de winter van 1969-1970 kon je over de slotmuren van het klooster van Hafnarfjörður skieën. KDC 3c9857

klooster in IJsland te stichten. Eerst moest er nog jarenlang gespaard worden om de bouw van het kleine gebouwtje te kunnen betalen, want het bisdom Haarlem wilde geen toestemming geven voor het vertrek, als de zusters nog jarenlang financieel afhankelijk zouden zijn van Nederland. Dat was niet onverstandig, want geldnood en armoede zijn een terugkerend thema in het verhaal van de karmel van Hafnarfjörður. Uiteindelijk nam Moeder Elisabeth in gezelschap van twee andere zusters op 31 mei 1939 vanuit Rotterdam de boot naar Reykjavik. Schrijvers over IJsland hebben nogal

de neiging het leven op het eiland als volkomen uniek af te schilderen, maar het stadje Hafnarfjörður, waar de zusters zich vestigden, verschilde niet zoveel van het leven in elk ander klein arbeidersstadje in Europa in de twintigste eeuw. Er was een sociaal-democratische partij en een communistische partij en dat er nu nog een groep zusters kwam die zich zorgen maakte over het toenemende materialisme, complementeert het beeld van zo'n arbeidersstadje. De drie karmelietessen woonden in Hafnarfjörður in het schooltje van de Duitse Sint Jozefzusters. Hun eten werd ook in de keuken van de

Duitse zusters klaargemaakt. Uit het interview met de karmelietessen krijg je de indruk dat zij in deze periode arm waren en dat het gebrek aan geld eigenlijk gedurende het hele bestaan van de IJslandse karmel soms meer, soms minder een probleem zou blijven. Natuurlijk was er in het begin ook veel geld nodig om grond voor het klooster en de kloostertuin te kopen en om het gebouw daadwerkelijk neer te zetten. Op 14 oktober 1939 was het hoogste punt van de bouw bereikt en werden er drie IJslandse vlaggen op het dak gehesen. Maar de afbouw en de ingebruikname van het gebouw werd vertraagd door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, toen het zeetransport naar IJsland gehinderd werd door duikboten en mijnen. In april 1940 werd het neutrale Denemarken bezet door Duitse troepen. IJsland, dat een onafhankelijk koninkrijk was maar

wel dezelfde koning als Denemarken had, werd op 10 mei 1940 bezet door Engelse troepen. Na de bezetting van Nederland door de nazi's kon men alleen nog via Portugal briefcontact onderhouden met Nederland. En er konden ook geen nieuwe zusters komen om het intussen afgebouwde klooster te bewonen.

Voor de drie zusters die nu in IJsland waren, werd de situatie lastig. Ze hadden het vooral financieel moeilijk, hoewel ze nog steeds geholpen werden door de Duitse zusters. Blijkbaar waren de Duitse zusters in IJsland blijven wonen, IJsland was immers officieel nog steeds een onafhankelijk, neutraal land, dat slechts bezet werd door de Engelsen. In de zomer werd het klooster, waaraan ondertussen verder gewerkt was, gevorderd door het Engelse leger. De zusters ontvingen gelukkig wel huur van het Engelse leger.

*In 1956 vierden de IJslandse karmelietessen het zilveren kloosterfeest van mère Veronica.
KDC 3c9849*

De oorlog is meestal prominent aanwezig in de levensverhalen van de oudste generatie Nederlanders. In de verhalen van de karmelietessen is de oorlog op de achtergrond aanwezig, maar hun innerlijke religieuze leven bleef het belangrijkste. Dat de bisschop van IJsland in 1940 op Tweede Kerstdag één van de kamers die de zusters in het schooltje bewoonden, ook echt tot kapel wijdde, was een reden tot grote vreugde. En tijdje later werd in de kapel van het nieuwe klooster door een Engelse veldaalmoezenier in aanwezigheid van een aantal Engelse soldaten en de drie zusters voor het eerst een mis opgedragen. Maar moeder Elisabeth was ondertussen zwaar ziek geworden. In augustus 1943 konden de drie zusters naar Amerika verhuizen, waar ze in een

Amerikaanse karmel konden wonen. Daar vierde moeder Elisabeth nog haar zilveren professiefest, maar in december 1944 overleed ze in een ziekenhuis in Boston.

In augustus 1945 reisden de twee overgebleven zusters terug naar IJsland, ze vestigden zich opnieuw in het klooster. In 1946 arriveerde een groep zusters uit Nederland. De zusters leefden van de verkoop van eieren en van een winkeltje waar religieuze souvenirs werden verkocht. Zij hadden al snel in de gaten dat de IJslanders dol waren op devotionalia die ze zelf nogal kitscherig vonden. "Vinden jullie het niet mooi", vroegen de klanten vaak als ze iets kochten. De zusters, die niet wilden liegen, antwoordden dan: "Ik kan me best voorstellen dat je dat mooi vindt". Langzamerhand

In 1941 was de karmel nog in aanbouw. Op deze foto is goed te zien hoe groot de tuin en de muur van het klooster waren. KDC 3c9874

Kunst van Egino Weinert uit het klooster van Hafnarfjordur. KDC 9860

wonnen de zusters het vertrouwen van de bevolking van Hafnarfjordur. In het KomMissie Memoires-interview herinnerden de zusters zich dat ze, toen een nieuw gedeelte van het kloostergebouw gereed was, samen met communistische en socialistische bouwvakkers feest hadden gevierd. De IJslandse omroep maakte opnamen van het zusterkoor, een Lutherse bisschop bezocht een gebedsdienst en ook de krant van de IJslandse communisten plaatste een artikel. Bekeringen werden er overigens niet gemaakt. Na het Vaticaanse concilie veranderde er ook voor de zusters veel. Zo werden de tralies van het klooster, ook die in de kapel, verwijderd. De IJslanders konden zo volgens de zusters zien dat de zusters echt uit

vrije wil in het klooster zaten. Daar werd schijnbaar toch aan getwijfeld. Hoewel er geen nieuwe zusters en al helemaal geen IJslandse vrouwen toetraden, waren de jaren zestig en zeventig toch een bloeiperiode. In 1970 konden de karmelietessen het zich zelfs veroorloven om de kerk te verfraaien met kunstwerken van de Duitse kunstenaar Egino Weinert (1920-2012). Het probleem was alleen dat de zusters ouder werden. De orde was van mening dat de oudere zusters in Nederland beter verzorgd zouden kunnen worden. In juli 1983 namen de zusters dan ook afscheid van IJsland. Het klooster wordt sindsdien bewoond door Poolse karmelietessen.

Arthur Bruls

KORT NIEUWS

Tentoonstelling

Tentoonstelling 'Voor het Roomse kind het Roomse boek'. Een kleine tentoonstelling belicht het werk van de Katholieke Keurraad voor Jeugdlectuur. In de expositie wordt een aantal Keurraad-recensies van bekende en minder bekende katholieke kinderboeken gekoppeld aan de kinderboeken zelf.

Deze tentoonstelling kunt u bekijken op ma. t/m vr. 18 oktober 2013 t/m 16 maart 2014 van 9.00 – 17.30 uur.
Lokatie : Studiezaal KDC en Traverse Universiteitsbibliotheek. Zie ook onze website www.ru.nl/kdc/actueel/tentoonstellingen/roomse-kind-roomse/

Het Katholieke Kinderboek

Het Katholiek Documentatie Centrum beschikt over een mooie collectie katholieke kinderboeken en jeugdtijdschriften.

Deze collectie is toegankelijk via de catalogus van de Radboud Universiteit maar heeft sinds oktober 2013 een extra zoekingang via de catalogus van het Centraal Bestand Kinderboeken (CBK).

Het CBK is gratis online te raadplegen en bevat o.a. 237.000 titels van kinderboeken van de zestiende eeuw tot heden, maar ook jeugdtijdschriften en centsprenten plus vele links naar digitale versies. Bovendien biedt het CBK circa 65.000 beschrijvingen van

vakliteratuur.

Het CBK is de gemeenschappelijke kinderboekencatalogus van vijftien Nederlandse instellingen, waaronder de Koninklijke Bibliotheek die het CBK ook beheert.

Het CBK is gratis online te raadplegen [<http://picarta.pica.nl>]

Nieuwe medewerker

Met ingang van 1 november 2013 is Marcel Hofman werkzaam bij het KDC als medewerker bibliotheek. Marcel houdt zich bezig met de tijdschriftencollectie van het KDC.

Marcel Hofman

Eén van de duizenden foto's uit het archief van het KDC. De priester Gisbert Brom te Rome in gezelschap van twee onbekende dames. KDC 2a18560

VRIENDEN VAN HET KDC OVERMAKEN VAN DONATIES EN GIFTEN

De Stichting Vrienden van het KDC is in 2007 opgericht om het werk te ondersteunen van het Katholiek Documentatie Centrum (KDC). Het KDC bewaart het erfgoed van het Katholieke volksdeel, dat in de negentiende en twintigste eeuw een derde deel van de Nederlandse bevolking vormde. Als zodanig hebben de katholieken een stempel gedrukt op de Nederlandse samenleving en Nederlandse cultuur. Zonder hun erfgoed wordt ons begrip van het moderne Nederland onmogelijk. Dit erfgoed wordt door het KDC bewaard en ontsloten. De Stichting Vrienden van het KDC maakt dergelijke zaken mogelijk. Help ons het KDC te ondersteunen. Het KDC verdient een vrijgevinge achterban. Vriend worden kunt u door jaarlijks € 25,00 te doneren. U kunt het KDC op verschillende manieren steunen en uw gift overmaken door een eenmalige machtiging in te vullen en deze sturen naar : Stichting Vrienden van het KDC, Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen. U kunt Uw gift ook rechtstreeks overmaken op bankrekening t.n.v. Stichting Vrienden van het KDC, Nijmegen. IBAN nummer NL09 RABO 0 12 39 94 411 Nijmegen

AANWINSTEN ARCHIEF

Een bescheiden aflevering dit keer, die echter gezien de vele contacten die we hebben gehad over nog over te dragen collecties, slechts duidt op een stilte voor de storm.

Frits Hoeben (1940-2012)

Theoloog en medewerker van het bisdom Breda. Studeerde pastorale theologie in Nijmegen en was daar ook een jaar medewerker van de redactie van het tijdschrift *Concilium*. Na functies in Nijmegen en Cuijk als pastoraal medewerker en pastoraal opbouwconsulent bekleed te hebben kwam hij in 1984 als teamleider en staffunctionaris kerkopbouw naar het Diocesaan Pastoraal Centrum te

Frits Hoeben

Breda. In 1997 benoemde bisschop Muskens hem tot directeur diocesane diensten, wat hij tot 2003 bleef doen. De collectie behelst zijn werk voor het bisdom Breda.

Stichting tot Ondersteuning van Levensbeschouwing en Identiteit (SOL)

Te beschouwen als één van de opvolgers van het Hoger Katechetisch Instituut. De stichting ondersteunt het primair onderwijs in Midden- en Oost-Brabant en Zuid-Gelderland bij de invulling van het vak levensbeschouwing. In de drie aangeleverde verhuisdozen werden bestuursstukken vergezeld door lespakketten.

D.E.L.O.S.

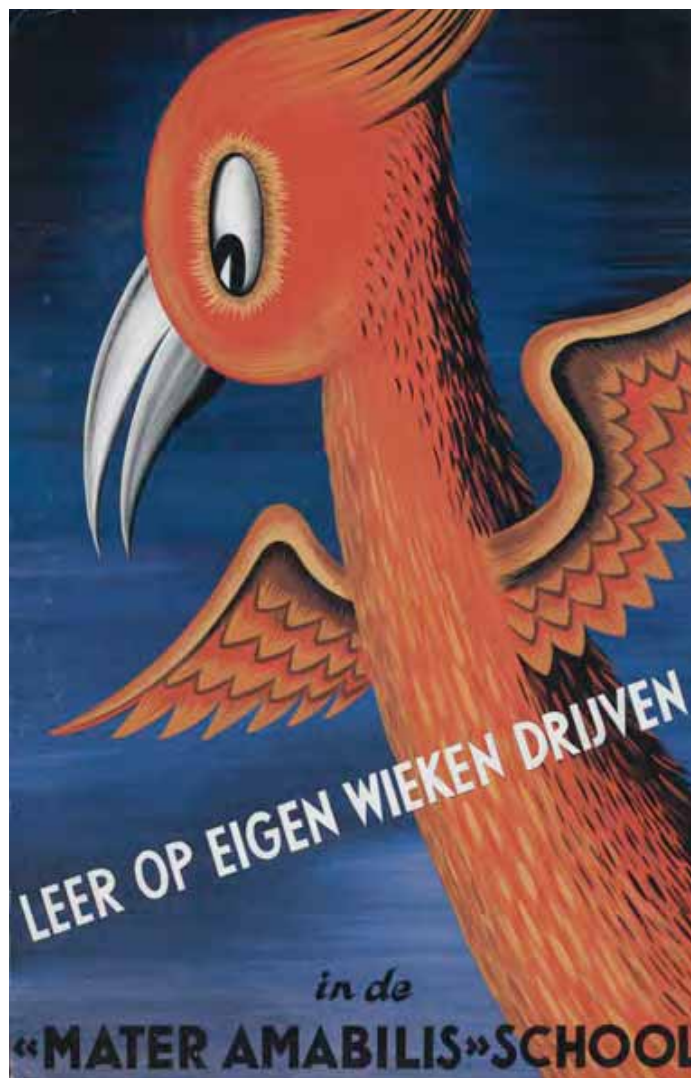
Dispuut van de Amsterdamse Katholieke Studentenvereniging Sanctus Thomas Aquinas, waarvan de volledige naam luidt: Sodalitium Studiosorum. Het materiaal betreft de periode 1947 tot en met 1969 en bevat naast notulen en lustraverslagen paraferalia als een voorzittershamer en een vlag. Op deze plaats is het wel gepast om Michel van Hulten, ooit lid van Thomas Aquinas, eens te bedanken voor zijn grote inspanningen om de archieven van zoveel mogelijk disputen van deze Amsterdamse studentenvereniging naar het KDC te krijgen.

H.J.J. van Schaick (1902-1978)

Pastoor te Putten en publicist. Studeerde na zijn priesterwijding exegese in Rome. Hij was voor zijn functie als pastoor in Putten rector van de Cunerastichting in Utrecht en kapelaan in Laren (N.H.). Hij keerde zich als publicist onder andere tegen het communisme, kardinaal Alfrink en de 'gnosticus Edward Schillebeeckx'. Het archiefje bevat publicaties, foto's en correspondentie.

A.M.E. (Ans) van Zeijst (1906-1988)

Ans van Zeijst was grafisch ontwerperster en edelsmid. Dit archiefmateriaal was onderdeel van een collectie ontwerptekeningen van katholieke kunstenaars, afkomstig van de *Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland*. Ans van Zeijst studeerde aan de Rijksacademie te Amsterdam, de Academie voor de Beeldende Kunsten te Den Haag en de Akademie für Gold- und Silberschmiedekunst te Hanau. Ze maakte onder andere grafische ontwerpen voor Philips en de Nationale Omroep, maar bijvoorbeeld ook voor de Katholieke Arbeiders Beweging en de Mater Amabilisscholen. In 1952 trad ze toe tot de Zusters Monialen van Sint Augustinus te Werkhoven. Na haar intrede hield ze zich met name bezig het ontwerpen van liturgisch edelsmeedwerk en moderne religieuze ontwerpen.

Affiche van Ans van Zeijst. KDC Collectie Ans van Zeijst, nr 46

Scouting District Gooi Zuid

Binnen de Scoutingfamilie bewaart het KDC de grote landelijke katholieke en neutrale koepels, maar op districtsniveau was er tot op heden bij ons niets te vinden. Met deze kleine collectie, bestaande uit correspondentie, jaarverslagen en het contactblad, is dit hiaat opgevuld.

Tenslotte is ook het archief van de Nijmeegse Notariële Studentenvereniging "N.S.V. Nota Bene" aan het bestand Nijmeegse studentenverenigingen toegevoegd.

Ramses Peters

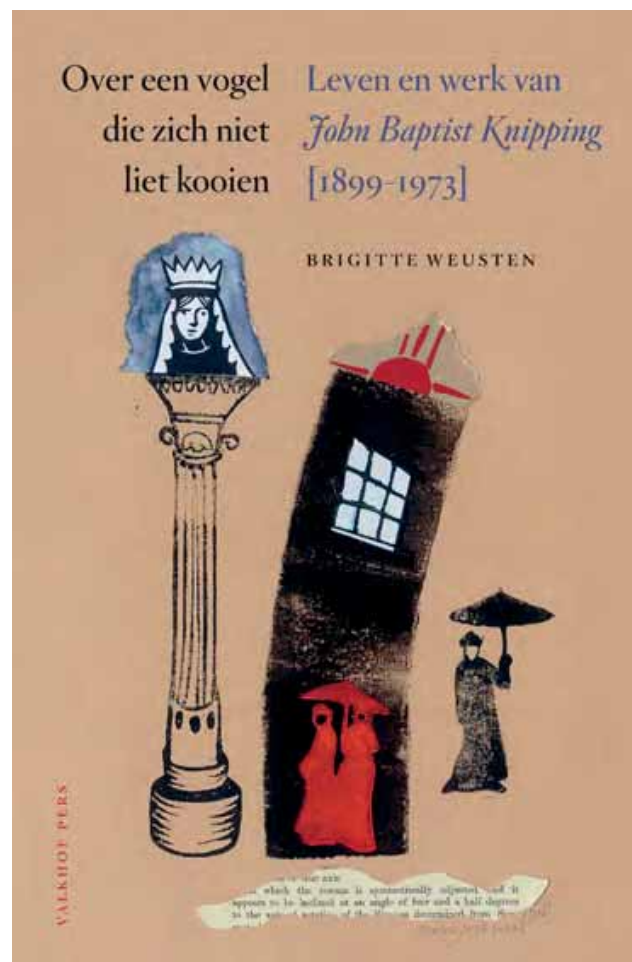
AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

Over een vogel die zich niet liet kooien

Brigitte Weusten schreef het proefschrift *Over een vogel die zich niet liet kooien. Leven en werk van John Baptist Knipping [1899-1973]* over de franciscaan Knipping die in 1939 *De iconografie van de Contra-Reformatie in de Nederlanden* schreef, dat onder kunsthistorici als een klassieker geldt. Knipping was een levendige persoon, die al snel moeite kreeg met het leven in Franciscaanse orde en in 1959 uittrad.

Over een vogel die zich niet liet kooien is voor mensen met belangstelling voor de geschiedenis van de Nijmeegse Universiteit, de geschiedenis van de kunstgeschiedenis als wetenschap, de orde van de franciscanen of uittreedende priesters zeker een aanrader. En het levensverhaal van Knipping, een man met een zwakke psychische gezondheid, die er in slaagde een succesvolle kunsthistoricus te worden en in zijn privéleven op latere leeftijd een vrouw ontmoette met wie hij een gelukkige relatie opbouwde, is hoe dan ook de moeite waard om verteld te worden.

Brigitte Weusten. *Over een vogel die zich niet liet kooien. Leven en werk van John Baptist Knipping (1899-1973)*. Nijmegen. Valkhof Pers, 2013. ISBN 978-90-5625-400-1

De bekering van de wereld

In *De bekering van de wereld* bundelt Harry Knipschild de artikelen over missionarissen, die hij schreef voor www.katholiek.nl. Knipschild maakt vooral gebruik van de reisverslagen die missionarissen schreven voor missietijdschriften. Missionarissen stilerden zich in die tijdschriften als mensen die bereid waren grote fysieke inspanningen te trotseren om ver van huis het geloof te verkondigen. Missionarissen waren vaak ook gewoon jonge mannen die het avontuur opzochten. Dat laatste komt mooi naar voren in een bijdrage over gewapende missionarissen, die hun schietvaardigheid met plezier oefenden in de jacht. De missionarissen waren minder bereid

om de sociale, politieke en culturele realiteit van het land waar ze werkten te doorgronden. Het levensverhaal van de op Flores werkzame Antoon van Eerde laat zien hoe missionarissen in een crisis konden raken, als ze de complexiteit van die realiteit niet meer konden ontkennen. De toon van het boek is enigszins nostalgisch. Tegelijkertijd krijg je ook niet de indruk dat Knipschild zelf zich sterk met het hedendaagse christendom identificeert. *De bekering van de wereld* lijkt wat dat betreft op een boek als *Moederkerk. De ondergang van Rooms Nederland* van Jos Palm dat we

eerder in *Impressie* bespraken. Die nostalgische hang naar religieuze bezieling in een gesecculariseerde wereld is opmerkelijk. Maar in het geval van Knipschild heeft het wel een vlot leesbaar boek opgeleverd.

Harry Knipschild. *De bekering van de wereld. Brieven, verhalen en ervaringen uit de geschiedenis van de missie*. Zutphen.

Walburg Pers. 2013 ISBN 978 90 5730 835 2

Arthur Bruls

Missionarissen van Scheut laten zich voor hun vertrek naar China fotograferen in Brussel

Opgelost:

foto 1

foto 3

foto 5

KATHOLIEK LEVEN IN BEELD

Oplossingen

De kerk op foto 1 in de vorige aflevering van *Impressie* is de oude Laurentiuskerk in Dongen, Noord-Brabant. Er is een foto uit 1908 bekend waarop de kerk is gefotografeerd vanuit het zuidwesten. Foto 1 lijkt op hetzelfde moment te zijn gemaakt, maar dan vanuit het zuidoosten.

De kerk dateert uit de veertiende eeuw. Bij een storm in mei 1928 stortte het dak van het schip van de kerk in. Het is altijd een ruïne gebleven. Voorjaar 2011 is begonnen aan de conservering van de ruïne. Foto 3 laat de kerk van de parochie Maria Onbevleete Ontvangenis in

Soestdijk zien. Een van de pastoors die aan de parochie verbonden zijn geweest is de roemruchte Anton G. Smit, voorvechter van de Byzantijnse ritus in Nederland en broer van Jan Olav Smit.

Het portret (foto 5) is van prof.dr. T.J. Beysens (1864-1945). Hij doceerde filosofie aan het Groot-seminarie te Warmond van 1895 tot 1909. Daarna bezette hij tot 1929 een leerstoel van de St. Radboudstichting aan de universiteit van Utrecht als bijzonder hoogleraar in de filosofie. Het portret hing in Warmond in de collegezaal van het Filosoficum.

Nieuwe foto's

De volgende vijf foto's bieden wij u weer graag ter identificatie aan.

De foto's 1 en 2 behoren tot eenzelfde serie en komen uit het archief van theoloog en pastoraal werker P.C.M.M. Copray. De priester lijkt op de foto's op het punt te staan om een trap af te dalen. Waar en bij welke gelegenheid zijn deze foto's gemaakt? Op de achterzijde van foto 3 staat geschreven "Feestrevue". Van foto 6 weten we enkel dat deze door een Amsterdamse fotograaf is gemaakt. Heeft u informatie over de foto's en een antwoord op één of meer van de bekende vragen: wie, wat, waar, wanneer en waarom, mailt of belt u

ons dan. Wij wachten met interesse uw reactie af.

Ellen Brok, audiovisueel archivaris

E.Brok@kdc.ru.nl

Tel. 024-3612741

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

Colofon

Impressie is de nieuwsbrief van het Katholiek Documentatie Centrum met nieuws over het KDC en zijn collecties en aanwinsten. De nieuwsbrief verschijnt onregelmatig. Op aanvraag wordt *Impressie* kosteloos toegezonden per post of e-mail.

Redactie-adres en abonnementenadministratie: Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen Tel.: 024-3612412 impressie@kdc.ru.nl
www.ru.nl/kdc/impressie

Redactie: Lennie van Orsouw

Medewerkers aan dit nummer: Arthur Bruls, Ellen Brok, Lennie van Orsouw, Theo Salemink, Ramses Peters, Lodewijk Winkeler

Opmaak: Arthur Bruls. Grafisch ontwerp: Grafisch Ontwerpbureau Voltage, Nijmegen. Druk: Benda drukkers, Nijmegen. ISSN 1877-2412

Kerstkaart uit 1914. Collectie KDC

IMPRESSIE is een uitgave van het Katholiek
Documentatie Centrum en verschijnt onregelmatig.
Kijkt u voor meer informatie op www.ru.nl/kdc
Bellen of e-mailen kan ook: telefoon 024 – 361 24 12,
e-mail: impressie@kdc.ru.nl

